

Az első Putyin-ciklus mérlege és a második perspektívái

Ludvig Zsuzsa

A Borisz Jelcin orosz elnök által 1999. december 31-én ideiglenes jelleggel kinevezett, majd az elkövetkező tavasszal elnöki tisztségében választáson is megerősített Vlagyimir Putyin vezetése alatt Oroszország a korábbi recessziós, válságokkal terhelt évek után új, pozitív tendenciákkal jellemezhető korszakba lépett. Az ország képe szinte minden tekintetben látványos javulást mutat: impozáns és tartósan magas gazdasági növekedést, a korábbiakhoz képest lényegesen stabilabb belpolitikai viszonyokat, s a sokak által már elvesztettnek hitt nagyhatalmi pozíció újbóli megerősödését. Putyin másodszori elnökké választása egy pillanatra sem volt kérdéses, a vezetésével elért eredmények – a jelicini évek riasztó ellentmondásaival és bizonytalanságaival szemben – biztosították fölényes győzelmét a 2004. márciusi elnökválasztáson.

1) Politikai- és nagyhatalmi konszolidáció

A Vlagyimir Putyin nevéhez köthető egyik legegységesebb siker minden bizonnyal a jelicini éra alatt erodálódott nagyhatalmi státusz – legalábbis részbeni – helyreállítása. A mai Oroszország a G7-csoport találkozóinak nyolcadik résztvevőjeként, a NATO-nál különleges bánásmódot élvező külső katonai nagyhatalomként és az Európai Unió stratégiai partnereként a világpolitika porondjának legfontosabb szereplői között van; véleményére, érdeklődésére az egész világ odafigyel. Amint azt különleges partneri státuszai is jelzik, a Putyin vezette Oroszország magát továbbra is önálló hatalmi centrumnak tekinti, s a teljes mértékű politikai önállóság megtartása számára kulcskérdés a nemzeti érdekek sikeres védelméhez. Az Amerikai Egyesült Államokkal való viszony felmelegedésében és partnerivé válásában egyértelműen az orosz elnök ügyes taktikázása játszotta a főszerepet: Vlagyimir Putyin az elsők között csatlakozott a 2001. szeptemberi tragédia után formálódó terrorellenes erők szövetségéhez.

Oroszországon ugyanakkor Putyin alatt is hiába kéri számon a nyugat a klasszikus demokrácia normáit: az oroszországi demokrácia ugyanis meglehetősen sajátos, és ellentmondásokkal terhelt. Bár formálisan többpártrendszeren alapuló demokratikus államrendezkedés jött létre, abban az alkotmány szerint is az

elnöke a főszerep. A Putyin elképzeléseinek megfelelően végrehajtott politikai strukturális átalakítások következtében az elnök tényleges hatalma az elmúlt ciklus alatt minden téren tovább erősödött. Egyfajta centralizációs folyamatnak lehettünk tanúi. Ez a megnövekedett hatalom kezdetben egyértelműen támogatandó cél megvalósítására tört: a korábbi évek kaotikus viszonyait felszámoló rendteremtésre, a fellazult állami fegyelem megerősítésére. A legutóbbi időkben azonban az elnöki hatalom már-már öncélú fitogtatásainak, de legalábbis nehezen érthető megmozdulásainak lehettünk tanúi. Míg a 2003. nyár végi, ősz eleji Jukosz-botránynak elképzelhetők „elnéző” olvasatai is, a 2003-as decemberi parlamenti voksolás, és kisebb mértékben, a mostani elnökválasztás előtt már minden bizonnyal fölöslegesen borzolták a demokrácia híveinek kedélyét demokratikusnak korántsem tekinthető beavatkozással – elsősorban a médián keresztüli befolyásolással –, hiszen a szavazás eredménye e nélkül is az elnöki célok biztos eléréséhez vezetett volna. 2004. február végén, néhány héttel a választás előtt a kormány menesztése megint fölösleges – talán egyszerűen csak figyelemkeltő és ébren tartó – akciónak tűnt. Az elnöki érvelés szerint az „előrehozott” kormányfői kinevezés, majd a kormányalakítás segítette a szavazók tisztánlátását a reformfolyamat jövőbeli irányait illetően.

Mindazonáltal a jelicini évek folyamatos belső politikai válságával szemben a mai Oroszország belpolitikailag kétségkívül konszolidálódott, a csecsen-válságot leszámítva megszűnt a regionális széthullás veszélye, kezelhetőbbé váltak az oligarchikus viszonyok, általában véve újra működőképesnek tűnik az államgépezet. Ami talán a legfontosabb a jövődó reformok szempontjából, hogy megszűnt a törvényhozás és az elnök között dúló ádáz harc. A rendteremtés jegyében azonban a kívülálló – kiváltképpen a nyugatiak – szemével nézve meglehetősen kétes eszközök kerültek bevetésre.

2) Az orosz gazdaság jellemzői

Röviddel az 1998-as válság után, már Putyin vezetése alatt, Oroszország igen látványos eredményeket ért el, mind a reálgazdaságban, mind pedig a pénzügyek világában. Az eredmények egy jó része azonban nem a vezetőváltáshoz köthető elsősorban, hanem sokkal inkább a válság paradox módon spontán pozitív utóhatásainak és a tartósan kedvező külpiazi konjunktúrának, nevezetesen az orosz gazdaság egész teljesítményére meghatározó hatású magas olajáraknak köszönhető. A magas világpiazi árak ugyanis nemcsak az érintett vállalati szféra prosperitását befolyásolják kedvezően, hanem hozzájárulnak az ország pénzügyeinek stabilizálásához is. Az emelkedő devizabevételek egyrészt növelik a költségvetésbe befolyó adók összegét, másrészt gyarapítják a központi devizatartalékokat. Ez utóbbi egyúttal azt is jelenti, hogy egy esetleges újabb válsághelyzet a tartalékok révén már kezelhetővé válna. A putyini kurzustól szintén független másik fontos sikertényező a rubel 1998. augusztusi leértékeléséből, majd a válság alatt folytatódó értékvesztéséből eredő javuló orosz termelői versenyképesség, amely a válság utáni időszakban a hazai termelés felfutását tette lehetővé a radikálisan megráugult importtal szemben.

A putyini időszak másik szembeötlő eredményének tehát a makrogazdasági mutatók igen kedvező alakulása tekinthető. Ami a pénzügyeket illeti, az infláció közben tartott, a költségvetés egyenlege pozitív, rekordokat döntöget a fizetési mérleg többlet, a rubel árfolyama stabil. A ciklus elejéhez képest megsokszorozódott devizabevételek lehetővé teszik a külső adósság menetrendszerű törlesztését, az újabb külső hitel felvételektől való tartózkodást, következésképpen az adósságállomány csökkenését. A még 2000-ben is 90%-kal szemben, a mai Oroszország külső adósságának GDP-hez viszonyított aránya már 30% alatti.

A pénzügyi szféra gyenge pontja továbbra is a bankrendszer. Az ezernél is több működő bank közül csak néhány tucat élvezi a külföldi partnerek bizalmát, s a kétségkívüli javulás ellenére a hagyományos pénzügyi tevékenységeket – például a reálszféra finanszírozását, a lakossági megtakarítások összegyűjtését – nemzetközi összehasonlításban mind a mai napig igen gyengén végzik.

Ugyanakkor a reálgazdasági mutatók is igen kedvezően alakultak a kétezres években. A GDP elsősorban az ipar és a szolgáltatási szféra fejlődésének köszönhetően 1999 óta töretlenül és impozáns rátákkal – átlagosan évi 6,6%-kal – növekszik, miközben a mezőgazdaság is erősödőben van, bár ez utóbbi jó eredményei még korántsem tekinthetők hosszabb távon is fenntarthatónak. Végre-valahára megindult a beruházások bővülése is. A munkanélküliségi ráta 8% körüli.

Az aggregát mutatókon túlmenő mélyebb elemzéssel azonban számos komoly probléma meglétére, fennmaradására figyelhetünk fel.

Az elmúlt évekre jellemző volt a fogyasztás erőteljes meglódulása, amit a reáljövédelmek – köztük a

nyugdíjak – jelentős „megugrása” tett lehetővé. A 2001 és 2003 között jellemző tendencia, nevezetesen a fogyasztásnak a GDP növekedési ütemét meghaladó bővülése azonban hosszú távon aligha tartható folyamat.

A beruházások éves növekedési üteme is meglehetősen hektikus képet mutat: a 2000-es 17,3%-kal szemben 2002-ben mindössze 2,6%-ot, 2003-ban újra 12,5%-ot. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy az állótőke-beruházások esetében jelentősnek tűnő százalékos növekedés, a kilencvenes évek derekára igen alacsony szintre süllyedt bázishoz képest, valójában még nem eredményez számottevő javulást. Az állótőke-beruházások éves szintje alig éri el az évtized elejeinek a negyedét! Különösen kritikus a helyzet, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a megemelkedett beruházások nagymértékben a fűtőanyag-kitermelői szektorra koncentráltak. Erőteljes növekedés mutatkozik még a közlekedési és a hírközlési ágazatokban is, miközben a mezőgazdaságban, vagy a kommunális szolgáltatásokban eszközölt beruházások statisztikai adatai drámai csökkenésről tanúskodnak. Számottevő visszaesés mutatkozik az oktatás területén történő beruházásokban is.

A beruházásokban a külföldi tőke szerepe szerény, de határozottan emelkedő. Az azonban egyértelmű, hogy a külföldről érkező összegek is csak fokozzák az amúgy is növekvő szerkezeti aránytalanságokat, hiszen azoknak is egyik legkedveltebb célterülete a nyersanyag-kitermelés.

Egyébként Oroszországnak még mindig jelentős tartalékai hevernek parlagon: a termelőkapacitások kihasználtsága még 2003 közepén is csak 70%-os volt. Problémát jelent azonban e kapacitások elavultsága és nagymértékű korszerűtlensége.

A strukturális problémák közül kiemelendők a nagy hálózati rendszerekhez kötődő monopóliumok – energetikai, vasúti stb. –, amelyeknek lebontása és az érintett szférában a verseny feltételeinek kialakítása még mindig csak a kezdeteknél tart.

A gazdasági növekedés minőségi tényezői (a K+F-tevékenység, a modernizációs folyamatok stb.) mind-ezidáig meglehetősen kedvezőtlenül alakultak. Egyelőre nincs következetes gazdaságpolitika és iparpolitika. Legfeljebb lassú szerkezetátalakulási folyamatra lehet csak számítani. Ennek első jelei csak most kezdenek előtűnni. (Ilyen például a bővülő importon belül a technológiaintenzív termékek növekvő aránya.)

A gazdasággal kapcsolatos problémák és kudarcok közé sorolható a WTO-csatlakozási folyamat elhúzódása, a nagy volumenű külföldi befektetések elmaradása, s az eddigiekkel szoros összefüggésben az orosz feldolgozóipar versenyképességének tartós gyengesége.

3) *A putyini vezetéshez köthető eredmények*

A fentiek ellenére Putyin elnök nevéhez számos eredmény köthető. Egyrészt személyével jelentősen nőtt az ország politikai stabilitása, ami a külső és belső befektetői döntésekre nézve egyaránt meghatározó jelentőségű. Másrészt, a reformfolyamatban is több olyan fontos lépés történt, amely közvetlenül segítette elő a gazdálkodás feltételeinek kedvezőbbé, illetve kiszámíthatóbbá válását. Viharos tempóban fejlődött a gazdasági jogi kodifikációs munka, számos alapvető jelentőségű törvény megalkotására került sor.

Ezek közül az egyik leglényegesebb az adóreform. Jelentős mértékben (35-ről 24%-ra) csökkentették a vállalati nyereségadót, egységes, mérsékeltnek tekinthető személyi jövedelemadót (13%) vezettek be. 2004-től a forgalmi adót további két százalékkal mérsékeltek. (Mivel ez utóbbi elsősorban a feldolgozó ágazatokban jelent könnyebbséget, a felszabaduló források elvileg lehetővé teszik majd a termelőkapacitások megújítását, a versenyképesség javulását.) Többek közt, az adóterhek csökkentését is célozza a társadalombiztosítási reform. Mindez természetesen nemcsak a vállalati-vállalkozói pénzügyi lehetőségekre hat ki, hanem ami legalább ilyen fontos Oroszországban, a legális módok felé tereli a gazdasági szereplőket, elősegítve a még mindig burjánzó feketegazdaság és korrupció visszaszorítását. Az orosz alacsony adókra építő gazdaságpolitika egyébként valóságos FÁK-modellnek tekinthető. A legtöbb posztszovjet államban, hasonló módon, az adóreformra alapozzák a gazdaság megújítását. Kérdés, hogy ez elegendő-e a hosszú távon elengedhetetlen minőségi-szerkezeti változások kikényszerítéséhez.

Az adóreform mellett olyan jelentős orosz törvények születtek az elmúlt putyini ciklusban, mint a föld adásvételi lehetőségének megteremtésében előrelépő földtörvény vagy a vámügyek „megtisztulását” is célzó új vámkódex.

A fentiekén túl az ország pénzügyeinek szigorú kézben tartása is a putyini vezetés érdeme. A kedvező – aktívumot mutató – költségvetési egyenleg egyrészt a már említett adóreformmal is elősegített bevételnövekedésnek, másrészt viszont a kiadási oldal visszafogásának – például a közszférában dolgozók bérének infláció alatt tartásának – eredménye.

4) *Mi várható a második putyini ciklustól?*

Minden remény megvan arra, hogy az elért pénzügyi sikerek, kedvező mutatók legalább középtávon tarthatók lesznek, illetve arra, hogy kedvezőtlen scenárió esetén, az olajárak jelentősebb csökkenése nyomán sem kerül az ország az 1998-ashoz hasonló helyzetbe. Európai szemmel nézve irigylésre méltó gazdasági növekedési ütemre számíthatunk, ami már több forrásból táplálkozik.

A gazdaság húzó ágazata azonban minden bizonynyal a fűtőanyag-kitermelés marad. Ennek kilátásai perspektivikusak, nagyszabású beruházási tervek körvonalazódnak. Valójában a gazdaság egészét tekintve is itt várhatók a legjelentősebb beruházások, mivel a

magántőke (hazai és külföldi egyaránt) ezekben lát fantáziát. A termelés bővítésére azonban csak meghatározott keretek között nyílik lehetőség. Az orosz előrejelzések mindenesetre növekvő olajexporttal, a 2002-es évi 187 millió tonnával szemben 2006-ra már 228-250 millió tonna olajkivitellel számolnak.

A következő ciklus alatt várhatóan sor kerül a WTO-csatlakozásra, ami tovább javítja majd az ország külső megítélését, egyúttal a külföldi befektetők bizalmát is. Ez utóbbi tekintetében már a 2003-as adatok is trendváltásra utalnak. A korábbi évi 3-4 milliárd dollárral szemben több mint hatmilliárd dollárnyi működőtőke érkezett Oroszországba az elmúlt évben.

Putyin elnök egyébként a következő célokat jelölte meg a következő évek legfontosabb gazdasági feladataiként: (1) a bruttó hazai termék legalább kétszeresére növelése az évtized során; (2) a rubel teljes konvertibilitásának, nemzetközi piacokon való szabad mozgásának elérése; (3) az adóreform továbbvitele az egyszerűsítés és az adócsökkentés szellemében.

Új elemként került a célok közé az erőforrásokkal való takarékoság kérdése. Az alkalmazni kívánt intézkedésektől a GDP fajlagos energiaigényének mintegy 12-13%-os csökkenését várják. Napirenden van a humánszféra (oktatásügy, egészségügy) reformja. A reformfolyamat további kiemelt területei a nyugdíjrendszer, az infrastrukturális monopóliumok, a lakásgazdálkodás, a közüzemek reformja. Különösen nagy a közigazgatási reform sikerének, az országot szinte megbénító bürokratizmus és korrupció jelentős mérséklésének tétje. A közigazgatási reform lényege ugyanis az állami szervek funkcióinak radikális csökkentése, illetve a különféle szervek közötti világos funkciómegosztás kialakítása. Ennek jegyében került sor az elnökválasztás előtt néhány nappal a kormány átszabására, a tárcák számának radikális – 30-ról 17-re való – csökkentésére. Az igazi nagy kérdés azonban az, hogy a problémák megoldásában mekkora elszántságot és következetességet mutat majd a Putyin irányítása alatt működő, Mihail Fradkov vezette új kormány.

* * * * *

Eddig megjelent számaink megtekinthetők

és letölthetők a www.vki.hu weboldalról